

Slovák, Poliak – dvaja bratraci

(1994)

Rozpadom komunistického bloku sa skončila studená vojna. Jej ukončenie prinieslo geopolitické a medzištátne zmeny porovnateľné so zmenami, ktoré nastali po skončení predchádzajúcich dvoch horúcich vojen v Európe. Rozpadli sa mnohé štáty, vznikli nové štáty, medzi nimi Slovenská republika. V strednej Európe vzniklo mocenské vákuum a o jeho vyplnenie sa v súčasnosti vedie politický zápas. Všetky tieto procesy sa odohrali v technologicky a kultúrne zmenenom svete. Komunikačne a mediálne pospájaný svet o sebe všetko vie, od seba navzájom závisí, takže sa podobá globálnej dedine.

Akákoľvek je dnešná situácia nová, nesie v sebe dedičstvo minulých dejov. Slováci a Poliaci susedia viac než tisíc rokov. Ibaže Poliaci akoby si toho až teraz boli vedomí, pretože Slovensko bolo prvých tisíc rokov súčasťou Uhorského kráľovstva a ďalších sedemdesiat rokov súčasťou Československa, ktoré v Poľsku zvykli nazývať Česko. Poľsko a Uhorsko nikdy spolu nevedli vojnu, až vzniklo príslovie Poliak, Uhor – dvaja bratraci. Na styku Uhorského kráľovstva a Poľska boli práve Slováci a tak trochu si robíme zásluhu na vzniku tohto príslovia.

Vznik Československa po prvej svetovej vojne znamenal začiatok súťaženia medzi oboma novými štátmi, Poľskom a Československom o postavenie a vplyv v strednej Európe. Slovensko bolo pasívnou súčasťou súťaženia. Medzivojnové Slovensko malo ideologicky

a politicky rovnako ďaleko k ľavicovoliberalnej politike Prahy ako ku pravicovonacionalistickej politike Varšavy, používajúc dnešnú terminológiu. Slovenská medzivojnová politika však s nedôverou, podozrením a obavami registrovala snahy Poľska a Budapešti o vytvorenie spoločnej poľsko-maďarskej hranice. Napriek tomu existovala v najväčšej medzivojnovovej politickej strane, Hlinkovej ľudovej strane významná polomocenská skupina na čele s Karolom Sidorom. Veľkým úderom pre vplyv tejto skupiny na slovenskú politiku na začiatku druhej svetovej vojny bola účasť Poľska na „delení“ Slovenska v novembri 1938.

Krutosť vojnových rokov zatlačila do úzadia mnohé politické rozdiely medzi Poľskom a Československom. Exilové vlády Poľska a Československa podpísali v roku 1940 v Londýne dohodu o zámere zriadiť Česko-slovensko-poľskú konfederáciu po vojne. Londýnska dohoda predstavuje doterajší vrchol myšlienky slovanskej vzájomnosti v strednej Európe.

Obruč komunizmu na nás všetkých po druhej svetovej vojne absurdným spôsobom ilustrovala, ako sme navzájom politicky spätí. Vedomie geopolitickej spätosti bolo jediné pozitívne dedičstvo, s ktorým sme toto spoločné obdobie našich dejín opustili. Toto vedomie stálo v pozadí stretnutia prezidentov a predsedov vlád Poľska, Maďarska a Česko-Slovenska v Bratislave v marci 1990. Bolo to prvé stretnutie predstaviteľov neskoršej Vyšehradskej štvorky.

Dôležitá modifikácia poľsko-slovenských vzťahov, aj postavenia Slovenska nastali 1. januára 1993 rozpadom Česko-Slovenska a vznikom samostatnej Slovenskej republiky.

Slováci sa vždy cítili samostatným národom. Existencia národov v bývalom Československu bola základnou a rozhodujúcou príčinou jeho rozpadu. Národná – a zemepisná – rozdielnosť Slovákov a Čechov spôsobovala aj rozdielnosť záujmov.

Národná rozdielnosť premietnutá do rozdielnosti záujmov mala za následok, že spoločné rozhodovanie pre Slovákov aj Čechov na federálnej úrovni Slovákov neuspokojovalo. Treba povedať, že

keď Slovensko mohlo slobodne a reálne uplatňovať svoj vplyv na federálne rozhodovanie, toto rozhodovanie prestalo vyhovovať aj Čechom. Počas komunistického obdobia mnohé rozhodnutia padli v skutočnosti v Moskve, nie v Prahe. Ak bol na Slovensku vybudovaný mohutný zbrojársky priemysel, predovšetkým s prihliadnutím na strategické záujmy východného bloku. Tento priemysel je dnes obrovskou záťažou pre slovenské hospodárstvo. Na Slovensku bol medzisklad vypáleného jadrového paliva pre celú republiku. Prípadoz nezhody medzi Slovenskom a Českou republikou neustále pribúdalo. Ústava z roku 1968 obsahovala takzvaný zákaz majorizácie. To znamenalo, že vo všetkých dôležitých prípadoch zákon bol schválený len vtedy, ak za zákon hlasovala oddelene slovenská a česká časť v Snemovni národov. Po roku 1990 v jednej alebo v druhej časti Snemovne národov spôsobil, že neboli prijaté zákony o zmene ústavy, niektoré zákony o ochrane životného prostredia a ďalšie o niektorých hospodárskych opatreniach. Prelínanie hospodárskych kompetencií medzi federáciou a republikami a spoločná mena vyžadovali, aby všetky tri rozpočty, federálny, slovenský aj český boli navzájom previazané. Schválenie takýchto rozpočtov bolo vždy neobyčajne komplikované, pretože obe republiky si robili väčší nárok na prídely z federálneho rozpočtu, než im bol ochotný federálny rozpočet priznať.

Po rozpade východného bloku slovenská časť Česko-Slovenska sa ocitla bezpečnostne v citlivejšej zóne než česká časť. Pri existujúcich národných rozdieloch a polemikách medzi Čechmi a Slovákmi pokiaľ išlo o daleko menej významné veci, na slovenskej strane boli pochybnosti, či by celá federácia, to znamená aj česká časť, s plnou rozhodnosťou bránili Slovensko, ak by vojenská obrana bola potrebná. Pritom armáda bola spoločná a všetky vojensko-bezpečnostné opatrenia sa prijímali na federálnej úrovni. Väčšina diskusií a polemík medzi Slovákmi a Čechmi ústila do opätovného postavenia. Čechov je približne 10 miliónov, Slovákov 5 miliónov, čiže základný pomer medzi Čechmi a Slovákmi bol 2:1. Tento pomer

neumožňoval ani jednej z republik, Českej alebo Slovenskej, vnútiť svoju vôľu druhej republike. Na druhej strane ak niektorá z republik nechcela prijať niektoré rozhodnutie, nebolo dostatočnej federálnej sily, aby odpor takejto republiky bol prekonaný.

Medzi Slovenskom a Českom neboli žiadne etnicky zmiešané územia. Hranica medzi Slovenskom a Českom bola stála, pretože sa utvárala celé stáročia medzi uhorskou časťou monarchie a rakúskou časťou.

Vo voľbách v júni 1992 zvíťazili na Slovensku ľavicovo-nacionalistické strany, v Čechách pravicovo-liberálne. Rozdielnosť programov týchto strán bola úderom do krehkých slovensko-českých vzťahov. Po niekoľkých pokusoch o vytvorenie spoločného federálneho politického programu na rokovaní medzi Vladimírom Mečiarom a Václavom Klausom bolo jasné, že spoločný program federálnej vlády nie je možné vytvoriť. Tak došlo k dohode medzi víťaznými stranami na Slovensku a v Čechách – Hnutím za demokratické Slovensko a Občiansko-demokratickou stranou o rozdelení Česko-Slovenska.

Rozdelenie Česko-Slovenska prebehlo hladko, pretože na oboch stranách nebola dostatočne silná politická vôľa na udržanie republiky. Obe následnicke republiky, Slovenská i Česká, mali z väčšej časti vybudovaný samostatný štátny aparát. Ešte pred rozdelením republiky Slovensko aj Česko uzavreli medzi sebou asi dve desiatky zmlúv, ktoré zmiernovali dopad rozdelenia na ekonomiku a obyvateľstvo oboch štátov. Medzinárodné spoločenstvo zobralo rozdelenie Česko-Slovenska na vedomie a nekládlo prekážky nástupníckym štátom na vstup do medzinárodných organizácií, vrátane OSN. Po vypuknutí vojny v bývalej Juhoslávii a chvíľami násilnom rozpade bývalého Sovietskeho zväzu, pokojné rozdelenie Česko-Slovenska bolo pre medzinárodné spoločenstvo jednoznačne lepším riešením.

1. január 1993 prebehol v slávnostných zhromaždeniach na počesť vyhlásenia samostatnosti. V Dóme sv. Martina v Bratislave odslúžil trnavský arcibiskup slávnostné Te Deum. Čoskoro však nastali

všedné dni nového štátu. Slovensko musí riešiť takmer odrazu tri veľké reformy: zmenu komunistického, spoločenského a hospodárskeho systému na demokratický a trhovú, rozpad východného trhu a rozdelenie Česko-Slovenska. Aj po rozdelení republiky pokračovala spoločná mena na Slovensku aj v Čechách. Rozdielny vývoj v oboch republikách však veľmi rýchlo ukončil spoločnú menu a vo februári 1993 obe republiky začali používať svoju vlastnú menu. Vladimír Mečiar pred voľbami v roku 1992 kritizoval spoločnú česko-slovenskú reformu. Vytykal jej, že je prispôsobená iba českým potrebám a znevýhodňuje Slovensko. Nedostatok objednávok pre slovenský zbrojný priemysel pripisoval humanistickým rozhodnutiam prezidenta Václava Havla a sľuboval rozšírenie zbrojnej výroby. Po vzniku samostatného štátu sa ukázalo, že jeho ekonomickí poradcovia nemali ucelenú predstavu o nejakej špecifickej slovenskej reforme. Privatizácia hospodárstva podľa predchádzajúceho federálneho modelu sa takmer zastavila. Nezamestnanosť vyrástla na 15%, pričom regionálne presiahla aj 20%. Výdavky štátneho rozpočtu prekročili v roku 1993 o 20% jeho príjmy. Úroky z pôžičiek stúpili o 50%, začiatkom roku 1994 dosahovali 22 – 23% z istiny.

Na Slovensku žije takmer 11% obyvateľov maďarskej národnosti. Ich menšinové práva sú porovnateľné s menšinovými právami v západnej Európe. Koordinovaným postupom vlády Maďarskej republiky a predstaviteľov maďarskej menšiny na Slovensku došlo k vystupňovanému medzinárodnému tlaku na Slovensko vo veci postavenia maďarskej menšiny. Dalším väčším sporom medzi Slovenskom a Maďarskom bolo prehradenie Dunaja a dokončenie vodného stupňa Gabčíkovo zo Sústavy vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros. Slovensko uviedlo vodný stupeň Gabčíkovo na svojom území do prevádzky a oba štáty, Slovensko a Maďarsko, sa dohodli na odstúpení sporu Medzinárodnému súdnemu dvoru. V polovici roku 1993 bolo Slovensko prijaté do Rady Európy, ale dostalo od Rady Európy niektoré odporúčania týkajúce sa postavenia menšín. Napriek všetkému Slovensko zvláda hospodárske

a politickej ťažkosti uspokojivo. Nedošlo doteraz k žiadnym väčším štrajkom.

Hospodárske a politickej ťažkosti nového štátu najviac dopadli na víťaznú stranu z volieb v roku 1992 – Hnutie za demokratické Slovensko na čele s premiérom Vladimírom Mečiarom. Vo voľbách v roku 1992 tesne minulo nadpolovičnú väčšinu, zo 150-členného parlamentu malo 74 poslancov. Nadpolovičnú väčšinu v parlamente malo spolu s poslancami Slovenskej národnej strany. V priebehu roku 1993 opustili obe strany viacerí poslanci. HZDS tak stratilo v parlamente väčšinu. Premiér Vladimír Mečiar sa nerozumne pustil aj do sporu s prezidentom republiky. V polovici marca 1994 sa odpadlíci z HZDS a SNS, Strana demokratickej ľavice, KDH a maďarskí poslanci dohodli na vyslovení nedôvery premiérovi Vladimírovi Mečiarovi. Táto nová parlamentná väčšina povalila premiéra, s ktorým, podľa Ústavy SR, odstúpila celá doterajšia vláda. Nastúpila nová, širšia koaličná vláda na čele s Jozefom Moravčíkom, predtým členom HZDS a členom Mečiarovej vlády. Spôsob, akým došlo k výmene vlády, potvrdil funkčnosť demokratického systému. Nová koalícia ako aj nová opozícia, pozostávajúca zo zvyšku HZDS a SNS, sa zároveň dohodli na predčasných voľbách koncom septembra tohto roku.

Vláda Jozefa Moravčíka zastavila militantnú vnútropolitickú rétoriku Vladimíra Mečiara, vrátila sa k princípom ekonomickej reformy, schváleným ešte vo federácii a prejavila odhodlanie splniť odporúčania Rady Európy týkajúce sa postavenia národnostných menšín. Zahranicie prijalo výmenu vlády na Slovensku s uľahčením. Vláda Jozefa Moravčíka svojím širokým zložením od exkomunistickej Strany demokratickej ľavice cez liberálny stred až po Kresťanskodemokratické hnutie sa podobá súčasným vládam v iných postkomunistických krajinách v Slovinsku, ale aj v Poľsku a Maďarsku. Široké zloženie koalície núti jej členov odložiť na neskoršiu dobu také svoje programové predsavzatia, ktoré sú príliš ideologicky späté s tou-ktorou stranou. Vládna koalícia sa zjednotila na pragmatickom riešení

hospodárskych a politických problémov a na politickom neútočení navzájom. V zahranično-politickej oblasti Slovensko od samého začiatku dávalo najavo, že chce patriť k západným hospodárskym, politickým a obranným zoskupeniam. Slovensko uzavrelo asociačnú zmluvu s Európskou úniou, vstúpilo do Rady Európy a podpísalo program Partnerstvo pre mier. Slovenská ženijná jednotka je súčasťou síl UNPROFOR na území bývalej Juhoslávie.

Pre zahraničnú politiku Slovenska sú rozhodujúce dve triviálnosti – sme najmenšou krajinou v strednej Európe a zároveň ležíme v samom jej strede. Poloha Slovenska je osobitne významná pre spoluprácu krajín Vyšehradskej štvorky. Sme jediným členom tohto zoskupenia, ktorý susedí s ostatnými tromi. Zahraničná politika Slovenska musí dosiahnuť stabilizáciu medzinárodného postavenia Slovenska. Je to úloha, ktorá ju bude zamestnávať možno ešte najbližšie roky. Dobré vzťahy so susedmi sú rozhodujúce pre upevnenie nášho postavenia. Na Slovensku, podobne ako v niektorých iných krajinách, zápasia medzi sebou dve koncepcie zahraničnej politiky. Koncepcia, ktorá vidí najlepšie zaručenie bezpečnosti Slovenska v posilňovaní hraníc medzi Slovenskom a jeho susedmi. Posilňovanie hraníc, ktoré by spočívalo v množstve administratívnych reglementácií pri výmene ľudí, duchovných hodnôt, ale aj tovaru medzi Slovenskom a inými štátmi. Druhá koncepcia vidí upevnenie postavenia Slovenska práve opačne, v zoslabovaní hraníc, odbúravaní administratívnych obmedzení na hraniciach a vo vystavení aj vnútorného trhu vplyvu zahraničnej konkurencie. Prvá koncepcia by skôr alebo neskôr vyústila do vybudovania kruhovej obrany okolo Slovenska. Druhá koncepcia sa spolieha na priateľské, alebo aspoň korektné vzťahy so susedmi, na funkčnosť a spoľahlivosť medzinárodných organizácií typu Európskej únie a ďalších. Kresťanskodemokratické hnutie podporuje druhú koncepciu. Jej prívržencom je aj vláda Jozefa Moravčika. Vláda ukončila výmenu tvrdých slov, otvára nové hraničné priechody do Poľska aj Maďarska, podpísala dohodu s Poľskom o prihraničnej spolupráci a priaznivo posudzuje účasť v euroregiónoch.

Rozvoj našich vzťahov so susedmi bude prebiehať organicky, ak sa budú organicky rozvíjať vzťahy v rámci celej Európy. Slovenské možnosti na ovplyvňovanie týchto vzťahov sú priamoúmerné slovenskej veľkosti, čiže minimálne. Nechceme však, aby v Európe vzniklo nejaké nové rozdelenie a dokonca, aby sme sa my ocitli na hranici takého rozdelenia, nezáleží na tom z ktorej strany. Naše postavenie na hranici rozdelenia medzi Východom a Západom v komunistickom období je pre nás dostatočne odstrašujúcim zážitkom. Na rozdiel od našich susedov ako národ nemáme tragické skúsenosti ani s Ruskom, ani so Západom. Považujeme to za svoju výhodu a snažíme sa ju udržať. Slovensko nemá vo svojich dejinách Katynský les, ani účasť Ruska na delení Poľska, či účasť ruskej armády na potlačení maďarského povstania v minulom storočí alebo vyvražďovanie obyvateľov Lidíc Nemcami. Pre formovanie historického vedomia slovenskej spoločnosti mali rozhodujúci vplyv dve okolnosti. Počas masívnej a štátom riadenej maďarizácie v minulom storočí medzi slovenskou inteligenciou sa vytvoril idealizovaný obraz Ruska ako veľkého slovanského štátu na Východe, ktorý by nám prípadne mohol pomôcť. Druhou okolnosťou je naša západná náboženská príslušnosť, či už reprezentovaná väčšinovou rímskokatolíckou cirkvou, protestantskými cirkvami alebo gréckokatolikmi. Náboženská príslušnosť sa v súčasných aj v minulých svetových konfliktoch ukázala nakoniec rozhodujúca. Západná náboženská príslušnosť je najväčšou silou nášho smerovania do západných integračných štruktúr. Naproti tomu žiadne slovensko-ruské vojny spôsobujú, že sa na Slovensko pozerá s menšou nervozitou spomedzi svojich susedov na pomalý priebeh začleňovania stredoeurópskych krajín do NATO. Dejiny slovenskej samostatnosti sú príliš krátke, než by sme sa mohli oprieť pri svojom rozhodovaní o konkrétnu historickú skúsenosť. Prichádza mi na myseľ v tejto súvislosti epizóda, ktorú mi rozprával môj otec. Posledný rok vojny sa ukrýval v dome mojich rodičov minister poslednej predvojnovnej poľskej vlády gen. Štefan Hubicki. Pod cudzím menom žil v malej dedine na Zamagurí, neďa-

leko poľských hraníc. V zime prišli do dediny ruskí partizáni a ich spolužitie s obyvateľmi obce bolo celkom dobré. Generál Hubicki sa pozeral na priateľský rozhovor partizánov a obyvateľov obce a povedal otcovi: Vy Slováci ešte nepoznáte Rusov. Myslíte si, že keď s vami priateľsky jedajú, že to bude vždy tak a že vás nebudú chcieť neskôr ovládnuť. Ale mýlite sa a čoskoro prídete na svoj omyl.

Nuž uvidíme. Každopádne má Slovensko záujem na spoločnom postupe so svojimi susedmi pri geopolitickom začleňovaní. Je to pre nás najväčšia garancia bezpečnosti.

Slovensko ako krajina v strede Vyšehradskej štvorky má záujem, aby dopravné spoje v Európe Slovensko neobchádzali. Teraz sa plánujú veľké dopravné cesty, diaľnice aj železnice z Východu na Západ a zo severu na juh. V záujme o niektoré trasy si budeme navzájom konkurenti. Tam, kde nebudeme konkurenti, mali by sme sa v rámci Vyšehradskej štvorky dohodnúť a spoločne vystupovať pred orgánmi Európskej únie, ktoré o vedení dopravných trás a najmä o ich financovaní budú rozhodovať.

Po prvej svetovej vojne vládol v strednej Európe versailleský poriadok, po druhej svetovej vojne jaltský. Budúci poriadok pre strednú Európu sa teraz rodí. Zúčastníme sa čo najviac na jeho tvorbe, pretože ak sa nezúčastníme my sami, vytvoria nám ho iní.

Bratislava júl 1994